

Asia: VN/5468/2020-TEM-105

Kaupan toimialan tulevaisuusselonteko

Lausunnonantajan lausunto

Lausunnot lukuun 1. Selonteon tausta, tarkoitus ja laatiminen

Valtioneuvoston kaupan toimialan tulevaisuusselonteko on laadittu osana vuosien 2019-2023 hallitusohjelman kirjausta, jotta kaupan alaa voidaan kehittää strategisesti ja pitkäjänteisesti. Hallitusohjelman kirjauksen taustalla on kaupan toimialalla käynnissä oleva rakennemuutos Suomessa ja toimintaympäristön globaali murros. Myös koronaviruspandemia on kevästä 2020 lähtien edistänyt alan murrosta. Tulevaisuusselonteon valmistelussa ei ole pystytty ennakoimaan kevään 2022 tapahtumia ja niiden vaikutuksia sen enempää lyhyellä kuin pitkälläkään aikavälillä, mutta on selvää, että nämä tulee huomioida selonteon jatkovalmistelussa. Esimerkiksi erittäin korkealla inflaatiolla on suoria vaikutuksia kuluttajien ostokäyttäytymiseen ja ostovoimaan, samoin sodan aiheuttamalla epävarmuudella sekä esimerkiksi eräiden elintarvikkeiden saatavuuden heikentymisellä. Myös huoltovarmuusnäkökohdat ja energiantuontiin liittyvät muutokset tulee huomioida selonteon jatkovalmistelussa.

Lausunnot lukuun 2. Kaupan toimialan tilanne- ja muutoskuva

Muuttunut maailmantilanne ja sen vaikutukset erityisesti kuluttajien ostovoimaan ja luottamukseen on huomioitava selonteon jatkovalmistelussa. Kuluttajien ostovoima nostettiin esille myös työ- ja elinkeinoministeriön toteuttamassa kaupan toimialan tulevaisuusselonteon kirjallisessa kuulemisessa jo ennen kevään 2022 tapahtumia. Valtiovallan tulee huolehtia kuluttajien ostovoiman turvaamisesta tarvittavin toimenpitein, mm. veroratkaisuin. Samalla tulee kiinnittää huomiota siihen, ettei tehtävillä toimenpiteillä vaaranneta tärkeitä tavoitteita kestävämpiin kulutustottumuksiin siirtymisen osalta, vaan kuluttajia on tuettava siirtymässä monin eri tavoin. Tällä hetkellä monilla kuluttajilla on suuri huoli rahojen riittämisestä elinkustannusten kallistuessa. Arvoperustaisten valintojen tekeminen vaikeutuu ellei kestävästä valinnoista pystytä tekemään kuluttajille myös taloudellisesti kannattavia ja houkuttelevia.

Koronapandemian ja Ukrainan sodan vaikutukset voivat näkyä myös kuluttajien luottamuksessa ennakoitua enemmän. Vaikutuksia voi olla myös verkkokauppaan (mm. saatavuusnäkökulmasta) sekä maksamiseen esimerkiksi mahdollisten hybridiuhkien lisääntymisen muodossa. Kuluttajille tulee turvata mahdollisuudet asiointiin ja eri maksuvälineiden käyttöön myös poikkeustilanteissa.

Lausunnot lukuun 3. Kuluttajakäyttäytyminen ja asiakaslähtöisyys

Selonteon luonnoksessa todetaan ”Kuluttajalla on valta päättää, mistä, miten milloin ja mitä kanavaa käyttäen hän tekee hankintansa.” Tämän tulisi olla todellisuutta, mutta valitettavasti näin ei suinkaan aina ole. Kuluttajien valinnanmahdollisuuksia rajoittaa monet heistä riippumattomat tekijät. Kuluttajien luottamus on todellakin avaintekijä kaupan alan menestymisen kannalta ja valitettavasti tällä hetkellä kuluttajien on esimerkiksi esitetyistä ympäristöväittämistä erittäin vaikea arvioida, onko markkinoitu tuote tai palvelu tai yritys aidosti vastuullinen vaiko ei. Keväällä 2022 teettämämme kuluttajaselvityksen mukaan jopa 81 prosenttia vastaajista piti vastuullisuuden arviointia vaikeana (lisätietoja www.viherpesuviisari.fi). Kuluttajakäyttäytymiseen vaikutetaan monin eri tavoin, esimerkiksi näillä markkinoinnissa esitetyillä väittämillä ja luoduilla mielikuvilla. Siksi on erityisen tärkeää, että kaupan alan tulevaisuusselonteossa huomioidaan myös käyttäytymistaloustieteen näkökulma ja kiinnitetään huomiota keinoihin puuttua sellaiseen vaikuttamiseen, joka ohjaa kuluttajia tekemään itsensä tai ympäristön kannalta huonompia valintoja ja tuettaisiin tälläkin tavoin kuluttajien siirtymää nykyistä kestävämpiin kulutustottumuksiin.

Luvussa 3 olisi hyvä käsitellä myös muita EU:ssa valmistelussa olevia kuluttajia sekä kauppaa koskevia aloitteita, kuten kiertotalouspaketti 1 esitykset mm. koskien ympäristöväittämiä ja -merkintöjä sekä tiedonantovelvoitteita, korjausoikeutta koskeva aloite (annettaneen myöhemmin v. 2022). Myös yleisen tuoteturvallisuusasetuksen määräyksillä on vaikutuksia, etenkin kun huomioidaan pyrkimykset turvata kuluttajille samantasoinen suoja ja tuotteiden turvallisuusvaatimukset myös globaalien alustatoimijoiden kautta ostettujen tuotteiden osalta.

Luvun osalta selontekoluonnoksessa on esitetty ainoastaan yksi johtopäätös sekä kehittämisselitys liittyen lähinnä datan käyttöön. Kuluttajaliitto ehdottaa, että selonteon jatkovalmistelussa pohdittaisiin myös korkean ja toimivan kuluttajasuojan merkitystä ja säilyttämistä, avoimuutta ja läpinäkyvyyttä kuluttajien luottamuksen ja kestävämpien valintojen tukemiseksi. Kaupan alalla on paljon mahdollisuuksia tukea kuluttajia kestävien kulutusvalintojen tekemisessä ja valtiovallan toimin voidaan osaltaan myös edistää tämän toteutumista, esimerkiksi viherpesun kitkemiseksi huolehtimalla tarvittavasta sääntelystä ja tehokkaasta valvonnasta.

Lausunnot lukuun 4. Kaupan alan työllisyys, osaaminen ja koulutus

-

Lausunnot lukuun 5. Kauppa osana alueiden elinvoimaisuutta ja huoltovarmuutta

Kuluttajaliitto pitää tätä lukua selontekoluonnoksessa erittäin tärkeänä. Kuluttajien näkökulmasta kaupan palveluiden ja tuotteiden saaminen lähellä kotia ja kuluttajan itse valitsemassa kanavassa ja toimitusmuodossa on tärkeää. Erityisesti päivittäistavarakauppapalveluiden säilyminen kaikkien kuluttajien helposti saatavilla ja saavutettavissa on asia, josta tulee pitää huolta myös tulevaisuudessa. Oletettavasti kevään 2022 maailmantilanteen johdosta tätäkin selonteon lukua on syytä tarkastella uudelleen, kun erityisesti huoltovarmuuden merkitys on korostunut entisestään.

Lausunnot lukuun 6. Digitalisaatio kaupan alan uudistajana ja globaalikauppa

Kuluttajaliitto pitää tärkeänä sen tunnistamista, että digitalisaation hyvien puolien lisäksi siihen liittyy myös haittoja tai huolia, erityisesti kuluttajien näkökulmasta. Lähtökohtana tulisi olla korkean

kuluttajansuojan ja -turvallisuuden sekä tietosuojan turvaaminen kaikissa myyntikanavissa ja -malleissa ja kaikkien toimijoiden osalta. Erityisesti sisämarkkinoiden ulkopuolelta toimivien verkkoalustojen toimintaan ja vastuihin liittyy useita heikkouksia ja kotimaisen kaupan sekä kuluttajien etu olisi tarvittavin toimin edistää niin EU-tasolla kuin kansallisestikin niiden korjaamista ja tasapuolisten kilpailuedellytysten edistämistä.

Kuluttajaliitto on huolissaan käteismaksumahdollisuuksien heikkenemisestä. Käteisen käyttäminen on monille kuluttajille välttämätöntä arjessa, vaikka kortti- ja mobiilimaksaminen onkin yleistä. Suomen Pankki on tehnyt lainsäädäntöaloitteen käteispalveluiden riittävän tason turvaamiseksi. Aloite koskee kaikkia käteisen käytön kannalta olennaisia palveluita ja sinä on huomioitu käteisen saatavuus, sen hyväksyttävyyden maksuvälineenä ja mahdollisuus tallentaa käteistä. Suomen Pankin arvion mukaan nykyinen lainsäädäntö ei riittävästi turvaa kaikkien käteispalveluiden toteutumista. Kuluttajaliitto kannattaa tätä ja ehdottaa aloitteen huomioimista kaupan alan tulevaisuusselonteon jatkovalmistelussa.

Myös maksamiseen liittyvät väärinkäyttömahdollisuudet ja petokset olisi hyvä huomioida selonteossa. Kuluttajaliitto on tehnyt hyvää yhteistyötä viime vuosina laajan sidosryhmäjoukon kanssa, johon myös Kaupan liitto on kuulunut, erilaisten digitaalisten huijausten ennaltaehkäisemiseksi. Kaupan toimijoiden nimissä tehdään erilaisia huijauksia säännöllisesti. Ne ovat omiaan heikentämään kuluttajien luottamusta ja aiheuttavat konkreettisia taloudellisia vahinkoja. Mm. kuluttajaluottoja koskevan sääntelyn viimeaikaisessa valmistelussa on pyritty löytämään keinoja puuttua väärinkäytöksiin vahvistamalla tunnistamisvelvollisuuksia.

Lausunnot lukuun 7. Kestävä kauppa, ilmastonmuutos ja yritysvastuu

Kuluttajaliitto pitää selontekoluonnoksen lukua 7 erittäin tärkeänä. Kaupalla on erittäin suuri vaikutus kuluttajien ja muiden sidosryhmien toimintaan ja kauppa voi omilla toimillaan helpottaa ja edistää kuluttajien kulutustottumusten muuttumista nykyistä kestävämmiksi. Kuluttajien on kuitenkin saatava totuudenmukaista ja paikkansapitävää, perusteltua tietoa helppossa ja ymmärrettävässä muodossa voidakseen tehdä valintoja oikeiden tietojen pohjalta. Edellä kuluttajakäyttäytymistä koskevan luvun yhteydessä todetun mukaisesti harhaanjohtavien ja paikkansapitämättömien ympäristöväittämien (ja laajemminkin vastuullisuus-) yleisyys on haitallista ja varsin yleistä. Luvussa tulisi ottaa kantaa toimiin, joita tarvitaan viherpesun ilmiöstä eroon pääsemiseksi. Kaupalla on myös mahdollisuuksia edistää tunnettujen, luotettavien ympäristömerkkien kuten Joutsenmerkin ja EU:n ympäristömerkin käyttöä myymissään tuotteissa, erityisesti ns. private label-tuotteissa. Kuluttajille tällaiset luotettavat ja tunnetut merkit ovat helppo tapa tunnistaa vastuullisempi tuote ja tehdä ostopäätös luotettavien tietojen pohjalta. Lisäksi Kuluttajaliitto pitää tärkeänä, että yritysvastuulainsäädännön edistäminen niin kansallisesti kuin EU-tasollakin olisi osana selonteon toimenpide-ehdotuksia. Tuotantoketjujen läpinäkyvyys ja toiminnan vastuullisuus on kuluttajille tärkeitä.

Kuluttajaliitto on myös pitkään peräänkuuluttanut yhdenmukaisia lajitteluohjeita kaikkiin kuluttajapakkausihin. Kauppa pakkausten tuottajavastuun toimijana on keskeisessä asemassa tämän asian edistämiseksi. Kuluttajien mahdollisuuksia lajitella kotitalouksissa syntyvä pakkausjäte helpottaisi, mikäli lajitteluohjeet olisivat helposti ja näkyvästi näkyvillä kaikissa pakkauksissa sekä vastaavasti jäteastioissa.

Kuluttajaliiton koordinoimassa Hävikkifoorumi-hankkeessa on selvitetty myös kaupan alan mahdollisuuksia auttaa kotitalouksia ruokahävikin vähentämisessä. Hankkeessa julkaistaan myöhemmin toimitasuosituksia myös kaupan alalle, jotta hävikki vähenisi kotitalouksissa nykyistä tehokkaammin. <https://www.kuluttajaliitto.fi/hankkeet/kuluttajien-havikkifoorumi-hanke/> .

Lausunnot lukuun 8. Markkinoiden toimivuus ja kilpailullisuus sekä markkinoiden välinen sääntely

Selonteon luonnoksessa todetaan, että keskeisenä perusteena selonteossa käsiteltäville rajoituksille koskien lääkkeitä, alkoholia, tupakkaa ja rahapelaamista on, että ilman rajoituksia markkinat tuottaisivat nykyistäkin enemmän negatiivisia ulkoisvaikutuksia (terveys- ja hyvinvointihaittoja sekä koko yhteiskunnan maksettaviksi tulevia kustannuksia). Toisaalta kyseinen sääntelykin tuottaa siis negatiivisia ulkoisvaikutuksia (taloudellista tehottomuutta). Kuluttajaliitto katsoo, että alkoholin sekä lääkkeiden osalta tätä perustelua tulisi uudelleen tarkastella. Alkoholilainsäädännön kehittämistä tulisi arvioida ennakkoluulottomasti ottaen huomioon kuluttajakäyttäytymisen muutos sekä kuluttajien tahtotila, huomioiden kuitenkin myös kansanterveydelliset näkökulmat.

Lääkkeiden vähittäisjakelun osalta osalta Kuluttajaliitto toteaa, että Kilpailu- ja kuluttajaviraston apteekkimarkkinaselvityksen (KKV:n selvityksiä 5/2020) keskeiset havainnot ja muutosehdotusten perustelut tulisi huomioida selonteossa esitettyä paremmin. KKV:n selvitystyön tuloksena syntyneillä ehdotuksilla pienennettäisiin asiakkaiden ja yhteiskunnan lääkekustannuksia sekä parannettaisiin lääkkeiden saatavuutta. Selonteossa voitaisiin tehdä nyt esitettyä kunnianhimoisempia kehittämissuhteita. Lääkkeiden vähittäisjakelua koskevien kehittämissuhteiden tulisi tarkastella lääkkeiden saatavuuden ja apteekkipalveluiden turvaamista toiminnan sisällön, tavoitteiden ja ennen kaikkea kuluttajien näkökulmasta.

Lausunnot lukuun 9. Yhteenveto kehittämissuhteista

-

1. Kansallinen kehittämistyö: luodaan uusia ja kehitetään voimassa olevia kansallisia järjestelmiä, toimintamalleja ja säännöksiä edistämään kaupan alan uudistumista sekä kasvukykyä (painopistealue 1)

-

2. Resursointi: vauhditetaan kaupan alan uudistumista, kasvua ja kansainvälistymistä TKI-panoksilla ja ohjelmatyöllä (painopistealue 2)

-

3. Kansainvälinen vaikuttamistyö: vaikutetaan kansainvälisesti EU-tasolla ja EU-alueen ulkopuolella kaupan alaa koskeviin sisältöihin/asioihin (painopistealue 3)

-

Kaupan alan visio vuonna 2032

-

Kaupan alan skenaariot vuonna 2032

-

10 a. Ekosysteemisesti uudistunut kansainvälisesti kilpailukykyinen kauppa -skenaario

-

10 b. Kilpailuhaitan kokenut kauppa -skenaario

-

10 c. Kilpailukyvyyn menettänyt kauppa -skenaario

-

11. Muut mahdolliset palautteet ja kommentit

-

Vyyryläinen Tiina
Kuluttajaliitto – Konsumentförbundet ry